

Поняття вільної економічної зони на прикладі ВЕЗ «Крим»

Любов Валентинівна Чернявська,
викладач кафедри фінансів і кредиту
Черкаського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)

Анотація. Досліджено теоретичну модель вільної економічної зони, розкрито її сутність, а також проведено аналіз відповідності цій моделі механізму функціонування вільної економічної зони «Крим». Зроблено висновки про те, що вільна економічна зона «Крим» є засобом боротьби з російською агресією, а не механізмом залучення іноземних інвестицій.

Ключові слова: вільна економічна зона, спеціальна економічна зона, правовий режим інвестиційної діяльності, вільна економічна зона «Крим», протидія агресії.

Постановка проблеми. 27 вересня 2014 року набрав чинності Закон України «Про створення вільної економічної зони “Крим” та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» [1]. Він є спеціальним законом, що визначає особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України згідно із статтею 13 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», створює вільну економічну зону «Крим» та врегульовує інші аспекти правових відносин між фізичними і юридичними особами, які перебувають на тимчасово окупованій території або за її межами.

До цього часу в Україні було утворено, станом на 1 квітня 2014 року, 11 спеціальних (вільних) економічних зон С(В)ЕЗ: «Славутич» (30.06.1998, терміном діяльності на 20 років), «Донецьк» і «Азов» (21.07.1998, на 60 років), «Закарпаття» (09.01.1999, на 30 років), «Яворів» (17.02.1999, на 20 років), «Інтерпорт Ковель» (01.01.2000, на 20 років), «Миколаїв» (01.01.2000, на 30 років), «Порто-франко» (01.01.2000, на 25 років), «Порт Крим» (01.01.2000, на 30 років), «Курортполіс Трускавець» (01.01.2000, на 20 років), «Рені» (17.05.2000, на 30 років); станом на 1 вересня – 10 С(В)ЕЗ.

Слід зазначити, що до ухвалення Закону України «Про створення вільної економічної зони “Крим” та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» законодавчо закріпленим в Україні був термін не «вільна економічна зона» (ВЕЗ), а «спеціальна (вільна) економічна зона».

Так, згідно із Законом України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» [2], спеціальна (вільна) економічна зона являє собою частину території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На території спеціальної (вільної) економічної зони запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб.

Зауважимо, що в нормативно-правових актах щодо створення кожної С(В)ЕЗ і визначення спеціального режиму інвестиційної діяльності вживається не тільки назва «С(В)ЕЗ», а й назва «спеціальна економічна зона» (СЕЗ) [3; 4]. Слід зазначити, що в науковій літературі також трапляється неоднозначне трактування понять, оскільки вживаються терміни «ВЕЗ», «С(В)ЕЗ», «СЕЗ» і частина авторів ототожнює ці поняття, а частина – розмежовує їх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що питання, пов'язані з особливостями правового режиму на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, щоденно висвітлюються у випусках новин, періодичній пресі, обговорюються у Верховній Раді, міністерствах і відомствах, є важливими для багатьох громадян України.

Питання функціонування С(В)ЕЗ в Україні, результатів їх діяльності систематично досліджують фахівці-практики, такі, як О. Чмир, В. Хілько, Ю. Кіндзерський, І. Іванович та ін. Актуальними питаннями господарювання суб'єктів у СЕЗ займаються В. І. Піла, С. І. Лукашик, І. М. Бобух, Ю. В. Гусев, Л. В. Крупа, В. Г. Панченко, В. К. Васенко та ін.

Після ухвалення Закону України «Про створення вільної економічної зони “Крим” та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» як у науковій, так і публіцистичній літературі розгорнулася активна дискусія щодо тлумачення положень Закону як про особливості здійснення економічної діяльності суб'єктів підприємницької діяльності на території ВЕЗ «Крим», так і про особливості правовідносин юридичних і фізичних осіб на тимчасово окупованій території. Зазначені проблеми значною мірою актуалізували питання про співвідношення між поняттям «спеціальна (вільна) економічна зона», що використовувалося раніше в законодавстві, і поняттям «вільна економічна зона», що використано в новоприйнятому Законі.

Виходячи з цього **метою статті** є аналіз змісту та ознак загальнотеоретичного поняття вільної економічної зони і визначення відповідності цьому поняттю економіко-правової моделі вільної економічної зони «Крим».

Виклад основного матеріалу. Згідно з Міжнародною конвенцією про спрощення і гармонізацію митних процедур (Конвенція Кіото) 1973 року, вільною зоною визнається частина території країни, у межах якої розміщені на ній товари, зазвичай, розглядаються як такі, що перебувають за межами митної території настільки, наскільки це стосується ввезених мит і податків [5].

Виходячи з цього ВЕЗ являє собою безмитну зону, тобто частину території держави, у рамках якої торгівля товарами, роботами, послугами здійснюється без сплати податків, мита, зборів та інших загальнообов'язкових платежів. Прикладами ВЕЗ у такому розумінні є магазини безмитної торгівлі в аеропортах, портах, митні склади тощо.

Є. Ф. Авдокушин доводить, що термін «вільна економічна зона» не відображає цілком сутність зональних формувань, вважаючи термін «ВЕЗ» більш вузьким поняттям [6, с. 83].

На думку професора В. К. Васенка, ВЕЗ не має тісних зв'язків із національною економікою, а її режим максимально адаптовано до міжнародного права, тоді як СЕЗ має тісні зв'язки з національною економікою, що характеризується сильною розподільною роллю держави, а її правова база сформована на основі поправок до національного законодавства, адаптованого до світових стандартів [7, с. 157].

Дослідивши історичний досвід створення і функціонування економічних зон, зазначимо, що спершу такі територіальні формування не мали багато пільг, а звільнялися від деяких обов'язкових стягнень, які ми нині називаємо податками і зборами, та відбувалося спрощення адміністративних процедур.

Так, у перших економічних зонах, які, вважається, що виникли ще за часів стародавніх фінікійців 166 року до н. е. на Грецькому острові Делос, для приїжджих купців були скасовані митні збори і низка податків, а також спрощено адміністративні процедури [8, с. 90].

На українських землях у складі Гетьманщини і Російської імперії Універсалом Богдана Хмельницького від 15.03.1657 у м. Старий Бихів було засновано вільний порт, що став своєрідним плацдармом на великому торговельному шляху до Балтики. У зазначеному Універсалі йшлося про те, щоб у Старому Бихові українських купців пропускали без затримки і не стягували з них «мит жадних торгових» і не брали «подачок», а то «покарані будуть» [9]. Цей припис був обов'язковий для митної служби Війська Запорізького, заснованої 1654 року.

Статус «порто-франко» (від італійського *porto franco* – вільний порт [10, с. 754]) мало також місто Одеса упродовж 1819–1858 рр., це забезпечило зростання зовнішньоторговельного обігу з 5,8 млн російських рублів 1822 року до 37,6 млн – 1858-го [11].

Особливістю районів «порто-франко» було застосування пільгового режиму справляння мита на їх території: товари, ввезені з іншої країни до зони «порто-франко» даної країни, на відміну від товарів, ввезених з однієї країни в іншу, не обкладалися митом, хоча, по суті, в обох варіантах – це імпорتنі операції.

Виникнення «порто-франко» було зумовлено необхідністю спрощення суворого митного режиму, в т. ч. і процедур митного оформлення, що застосовувалися на переважній частині територій європейських держав. Райони вільних портів відмежовувалися митним кордоном і здійснювали торгівлю між собою та із закордонними державами без проходження митних процедур і сплати мита. Водночас, коли товари з «порто-франко» ввозили на митну територію країни, до них застосовували всі процедури, як і при експорті товарів, але обов'язок сплатити мито покладався вже на покупця. У самій зоні «порто-франко» діяв режим господарської діяльності як загалом у країні.

Сучасними найпоширенішими спадкоємцями «порто-франко» є магазини безмитної торгівлі (т. зв. «дьюті-фрі»), що є у великих аеропортах, портах; із придбаних у таких магазинах товарів не справляється мито. Вигода для країни в наданні митних пільг для таких магазинів полягає в доходах від оренди приміщень, розвитку інфраструктури, створення робочих місць, появи нових продуктів та ін.

Дослідивши попередній досвід діяльності вільних економічних зон, можна виділити такі їхні характерні ознаки:

- ВЕЗ охоплюють невеликі локальні території (порти) або приміщення (вільні склади), де населення постійно не проживає;
- виникнення ВЕЗ зумовлено географічним положенням;
- для ВЕЗ характерний спрощений митний режим і спрощені адміністративні процедури при митному оформленні;
- через ВЕЗ переважно здійснюється транзит товарів та імпорт запасів (сировини, готової продукції) для кінцевого споживання;
- сприяння зайнятості населення, що проживає за межами ВЕЗ; насичення ринку потрібними товарами;
- прискорення товарообігу; сприяння розширенню ринків збуту іноземних товаровиробників.

Зазначені ознаки дають змогу сформулювати дефініцію вільної економічної зони: ВЕЗ – виділена державою невелика територія або приміщення, де до імпорту-експорту товарів застосовується пільговий митний режим і спрощені адміністративні процедури з метою прискорення і розширення товарообігу між країнами.

Зазначимо, що відповідно до Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» метою створення С(В)ЕЗ є залучення іноземних інвестицій та сприяння їм, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів і послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України.

Вказане повною мірою стосувалося СЕЗ «Порт Крим», що була створена на строк 30 років на терито-

рії м. Керчі Автономної Республіки Крим. Місце розташування СЕЗ обумовлювало такі пріоритетні види діяльності для її суб'єктів, як обслуговування транзитних вантажів, їх зберігання, сортування, пакування, доробка, надання транспортно-експедиторських та агентських послуг.

Згідно із Законом України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку та спеціальній економічній зоні «Порт Крим» в Автономній Республіці Крим», у редакції від 21.12.2000, для суб'єктів господарювання СЕЗ установлювалися такі особливості режиму інвестиційної діяльності [3]:

- 1) ставка оподаткування прибутку становить 20%. Сума інвестиції, одержана згідно з інвестиційним проектом, звільняється від оподаткування. Збір до Державного інноваційного фонду справляється в розмірі 50% від чинного. Також на період освоєння земельних ділянок суб'єкти СЕЗ звільнюються від плати за землю, але не більше ніж на п'ять років;
- 2) режим спеціальної митної зони.

Законодавством також установлювалися умови отримання вищезазначених податкових пільг: суб'єкти СЕЗ повинні бути розташовані на території СЕЗ «Порт Крим» і реалізувати на цій території за твердження Радою інвестиційні проекти вартістю, еквівалентною не менше ніж 100 тис. доларів США.

Відповідно до п. 4 розділу III Прикінцевих положень Закону України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України», Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку та спеціальній економічній зоні «Порт Крим» в Автономній Республіці Крим» втрачає чинність.

Детальний аналіз положень цього Закону показує, що природа вільної економічної зони «Крим» значною мірою відрізняється від загальнотеоретичної моделі вільної економічної зони та чинних у міжнародному праві принципів організації діяльності таких зон. Перш за все, це стосується мети створення вільної економічної зони. Якщо загальною метою створення вільної економічної зони в її класичному розумінні є залучення державою іноземних інвестицій за рахунок створення фіскальної привабливості певної частини її території, то перед вільною економічною зоною «Крим» така мета не ставиться. Більше того, загальна ідеологія новоприйнятого Закону спрямовується на підтримку міжнародних санкцій Євросоюзу, США,

Канади, Японії, інших країн і міжнародних організацій проти Росії як держави-агресора і самопроголошених органів кримської влади.

Також необхідно розуміти, що в силу згадуваної раніше Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур 1973 року в рамках вільної економічної зони поза митним контролем держави перебувають лише імпортовані товари, а доходи від операцій із такими товарами підпадають під її фіскальну юрисдикцію. На відміну від цього, стаття 5 Закону України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» визначає, що на території ВЕЗ «Крим» не справляються загальнодержавні податки та збори і збір на обов'язкове державне пенсійне страхування, а фізичні та юридичні особи, їхні відокремлені підрозділи, які мають податкову адресу на території ВЕЗ «Крим», прирівнюються з метою оподаткування до нерезидентів.

Як бачимо, загальнотеоретична модель вільної економічної зони передбачає надання певних митних і фіскальних пільг інвесторам, тоді як економіко-правова модель вільної економічної зони «Крим» виводить будь-яку діяльність, майно і доходи з-під митної та фіскальної юрисдикції України.

Висновки. Аналіз діяльності вільних економічних зон за кордоном дозволяє однозначно стверджувати, що категорія вільної економічної зони є особливим фіскальним і фінансово-правовим інструментом, що передбачає надання митних, податкових чи інших подібних пільг на обмеженій території держави іноземному інвесторові за умови залучення ним достатнього обсягу інвестицій. Модель же вільної економічної зони «Крим» передбачає повне виведення майна, доходів та будь-яких видів комерційної і некомерційної діяльності з-під фіскальної та митної юрисдикції України і спрямовується на ізоляцію економічної системи Криму від національних і міжнародних фінансових та товарних ринків, а також ринків послуг. Тому заснування ВЕЗ «Крим» має розглядатись як елемент системи економічних і політичних заходів боротьби з агресією з боку Російської Федерації, а не як компонент податкового механізму стимулювання міжнародної інвестиційної діяльності. Це зумовлює потребу в науковому обґрунтуванні, розробці та впровадженні комплексу інших економічних, правових і політичних заходів, спрямованих на відновлення територіальної цілісності України, зокрема, морської та транспортної блокади Кримського півострова, обмеження чи припинення його водо- і енергопостачання тощо.

Список використаних джерел

1. Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України : Закон України від 12 серпня 2014 року № 1636-VII // *Голос України*. – 2014. – № 184.
2. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон : Закон України від 13.10.1992 № 2673-XII // *Відомості Верховної Ради України*. – 1992. – № 50. – С. 676.
3. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку та спеціальну економічну зону «Порт Крим» в Автономній Республіці Крим : Закон України від 21.12.2000 № 2189-III // *Відомості Верховної Ради України*. – 2001. – № 9. – С. 40.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань оподаткування у зв'язку із запровадженням спеціального режиму інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку та створенням спеціальної економічної зони «Порт Крим» в Автономній Республіці Крим : Закон України від 21.12.2000 № 2199-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 7. – С. 36.
5. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур від 18.05.1973 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. – Назва з титул. екрана.
6. Авдокушин, Е. Ф. Международные экономические отношения : учеб. пособие / Е. Ф. Авдокушин. – М. : ИВЦ «Маркетинг», 1997 – 196 с.
7. Інвестування в аграрній сфері : навч. посібник / А. В. Чупіс, В. А. Борисова, В. К. Васенко та ін. ; за ред. А. В. Чупіса. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Суми : Довкілля, 2006. – 265 с.
8. Данілов О. Д. Інвестування : навч. посібник / О. Д. Данілов, Г. М. Івашина, О. Г. Чумаченко. – К. : ВД «Комп'ютерпрес», 2001. – 364 с.
9. Документи Богдана Хмельницького (1648–1657) / упорядники І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – Док. 438. – С. 572.
10. Словник іншомовних слів : 23 тисячі слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. ; Київська міська державна адміністрація. – К. : Довіра ; УНВЦ «Рідна мова», 2000. – 1018 с.
11. Зона «Порто-Франко» в Одесі // День. – 1999. – № 164. – 8 вересня.

Summary. The theoretical model of free economic zone is discovered in the article, its essence is opened up. The author investigates the functional mechanism of the free economic zone «Crimea» and makes a conclusion this zone is the measure of fight against Russian aggression, but not the mechanism of foreign investments stimulation.

Keywords: free economic zone, special economic zone, legal regime of investment activity, free economic zone «Crimea», counteraction to aggression.